Praktische tips voor onderhoud en herstel

Stichting
Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg

Groen erfgoed

Colofon

Uitgave:
Stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg
Postbus 420
2800 AK Gouda
Tel. 085 - 486 24 80
secretariaat@stichtingERM.nl
www.stichtingERM.nl
www.groenerfgoedzorg.nl

In de Stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg (ERM) stellen opdrachtgevers, opdrachtnemers en overheden kwaliteitsrichtlijnen op voor het onderhouden en restaureren van ons erfgoed.

Tekst: Ruurd en Deyke van Donkelaar
Redactionele begeleiding: Walter de Koning
Eindredactie: Theo van Oeffelt
Fotografie: Ruurd van Donkelaar
Vormgeving: Van Lint in vorm, Burgh-Haamstede
Druk: Quantes, Rijswijk

Met medewerking van:
Stichting Kennisontwikkeling Groen Erfgoed, Gilde van Tuinbazen, Vereniging van Erfgoedhoveniers, Vakgroep Groen Erfgoed, Federatie Grote Monumentengemeenten - Werkgroep Groen, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Groen Erfgoed

Groen erfgoed bestaat onder meer uit historische tuinen en parken, historische groenstructuren in woonwijken, verdedigingswerken en begraafplaatsen. Ze zijn in het verleden aangelegd en worden vanwege hun schoonheid of cultuurhistorische waarde in stand gehouden voor de toekomst. Ook landschappelijke structuren, zoals aangelegde bossen en houtwallen kunnen tot ons groen erfgoed behoren.

Groen erfgoed draagt bij aan het verhaal van onze geschiedenis. Dat verhaal kan gaan over de esthetiek en landschapsarchitectuur van deze 'levende kunstwerken'. Het kan ook gaan over voedsel, religie of bijvoorbeeld sociale verhoudingen. Tuinen binnen de kloostermuren en de aanleg van begraafplaatsen verbeelden religieuze opvattingen. Ook illustreren de zeventiende-eeuwse buitenplaatsen en de tuindorpen uit de negentiende- en twintigste eeuw maatschappelijke ontwikkelingen.

Nederland kent meer dan 1.300 groene monumenten die beschermd zijn als rijksmonument. Daaronder vallen ruim 550 historische buitenplaatsen en landgoederen, tenminste 250 begraafplaatsen en zo'n 70 stadsparken en plantsoenen. Verder zijn er groene monumenten die op plaatselijk niveau beschermd zijn. Veel gemeentes bezitten groen erfgoed en bijna iedere stad heeft wel een monumentaal stadspark.

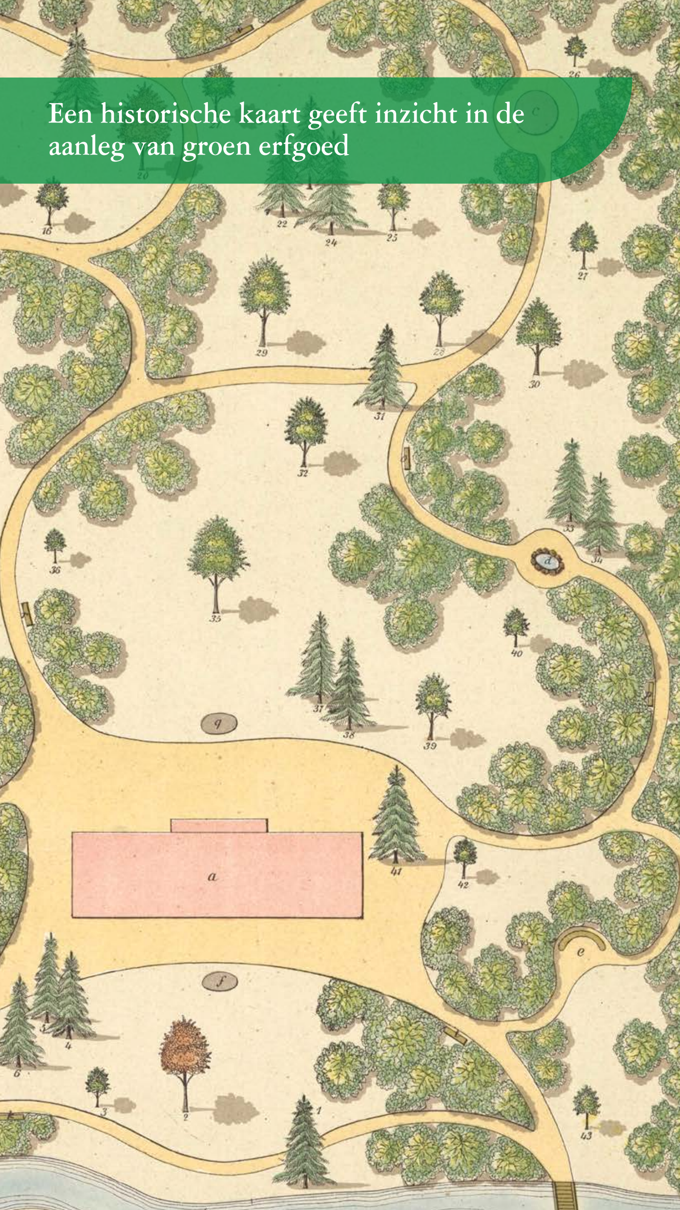
Kenmerkend voor groene monumenten zijn ouderdom en de aanwezigheid van elementen en structuren uit verschillende periodes. De aanleg bestaat onder meer uit paden en lanen, monumentale bomen, oude parkbossen, vijvers en waterpartijen, grote gazons, plantenborders en rosaria. Ook poorten, bruggen en tuinornamenten maken hier deel van uit.

Onder invloed van de tijd en het gevoerde beheer verandert beplanting voortdurend van vorm, structuur en grootte. Instandhouding van groen erfgoed vergt specifieke vakkennis en inzicht in de historische aanleg en ontwikkeling. Hiermee kunnen weloverwogen keuzes worden gemaakt voor onderhoud en herstel.

Deze waaier is door ERM gemaakt om eigenaren, uitvoerende partijen en gemeenten (als eigenaar of toezichthouder) te ondersteunen bij het beheer van hun groen erfgoed.

Meer informatie zie de website: www.groenerfgoedzorg.nl

Een historische kaart geeft inzicht in de aanleg van groen erfgoed

Zorg voor groen erfgoed

Door de bevolkingstoename en het ruimtegebruik in Nederland neemt ook de druk op groen erfgoed toe. Voor recreatie en evenementen bijvoorbeeld wordt steeds vaker een beroep gedaan op stadsparken en landgoederen. Dat intensieve gebruik leidt automatisch tot meer slijtage. De onttrekking van water voor landbouw of drinkwater kan leiden tot een dalende grondwaterspiegel. En ook klimaatveranderingen eisen hun tol. Verdroging en exotische ziekten kunnen bomen en heesters aantasten. Daarnaast moeten eigenaren van groene monumenten in tijden van economische tegenwind op zoek naar nieuwe gebruiksmogelijkheden en verdienmodellen. Dit leidt vaak tot ingewikkelde opgaven. Het is hierbij de kunst om het bijzondere karakter van groen erfgoed te behouden en bestendig te maken voor de toekomst.

Beschermingsregels

Groene monumenten worden beschermd onder de Erfgoedwet of via gemeentelijke monumentenverordeningen. De gemeente beoordeelt welke werkzaamheden aan het groene monument onder de vergunningplicht vallen. Als er iets wijzigt aan de aanleg van dit beschermde groen, bijvoorbeeld door grootschalig onderhoud, herstel of een nieuwe nevenfunctie, is een omgevingsvergunning nodig. Voor reguliere, kleinschalige onderhoudswerkzaamheden die erop gericht zijn om te behouden wat er is, bijvoorbeeld grasmaaien of het herstel van verharde paden met hetzelfde materiaal is meestal geen omgevingsvergunning nodig. De aanleg en het soort beplanting mogen hierbij niet wijzigen.

Dubbele verantwoordelijkheid gemeente

De aanvraag voor een omgevingsvergunning loopt via de gemeente. De gemeente zorgt ervoor dat adviezen (van RCE of gemeentelijke monumentencommissie) worden ingewonnen en heeft bij handhaving van de Erfgoedwet daarom een belangrijke rol. Indien een gemeente ook de eigenaar is van een groen monument dan heeft zij een dubbele verantwoordelijkheid. Als eigenaar draagt de gemeente zorg voor de instandhouding van het monument, als handhaver draagt ze haar taak als toezichthouder van de Erfgoedwet.

Een rijksmonument als trouwlocatie. De gemeente is hier zowel eigenaar als toezichthouder

Instandhouding en ontwikkeling

Instandhouding van groen erfgoed veronderstelt dat u het beheer voert op basis van historisch inzicht, een visie voor de langere termijn en concrete plannen om die visie te realiseren. Het schema planmatig werken helpt bij het nemen van stappen in de juiste volgorde.

Onderzoek

Het is belangrijk dat u inzicht heeft in de samenhang tussen aanwezige historische elementen en de verschillende ‘tijdlagen’ in de tuin. Zorg daarom dat u beschikt over een gedegen *tuinhistorisch onderzoek*. In de Richtlijnen Tuinhistorisch onderzoek (URL 6001) staat omschreven waaraan zo’n onderzoek voldoet. Daarnaast kan een *onderzoek naar de natuurwaarden* gewenst zijn.

Planvorming

Is het duidelijk hoe de historische gelaagdheid van de tuin of het park in elkaar zit en wat de meest waardevolle elementen zijn, dan wordt een visie ontwikkeld voor de instandhouding en het beheer.

- **Instandhouding**
  Het *beheerplan* is een concrete uitvoering van deze visie. Bij het opstellen hiervan is de Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk in historische tuinen en parken (URL 6010) een goede leidraad. Bij grotere herstelwerkzaamheden wordt vaak een apart *herstelplan* gemaakt. Daarin wordt omschreven hoe de restauratiewerkzaamheden moeten worden uitgevoerd en welke materialen worden toegepast.
- **Ontwikkeling**
  Nieuwe ontwikkelingen en gebruikerseisen vragen om grotere veranderingen. Ook hier vormt een gefundeerde visie, uitgewerkt in een *inrichtingsplan*, de basis. Een goed plan versterkt de cultuurhistorische waarde en brengt gelijktijdig aanpassingen aan die de tuin weer een generatie verder kunnen brengen.

Uitvoering

De beheer- en inrichtingsplannen vormen het uitgangspunt voor het periodiek onderhoud en de aanleg-werkzaamheden. Monitoring en terugkoppeling van de resultaten leiden tot bijstelling van het beheerplan.
Voor de *uitvoering* is het wenselijk om gespecialiseerde vakmensen in te schakelen. Zij beschikken over de kennis en vaardigheden die voor instandhouding van groen erfgoed nodig zijn en voeren deze werkzaamheden uit volgens de URL 6010.

Schema planmatig werken

Onderzoek

- Tuinhistorisch onderzoek
- Onderzoek natuurwaarden
- Waardestelling

Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek (URL 6001)

Planvorming

- Visie
- Instandhouding
  - *Beheerplan*
  - *Herstelplan*
- Ontwikkeling
  - *Inrichtingsplan*

Uitvoering

- Instandhouding
  - *Onderhoud*
  - *Herstel*
- Ontwikkeling
  - *Aanleg*

Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken (URL 6010)

Restauratieladder

Om alle betrokkenen bij onderhoud en restauraties te helpen heeft de stichting ERM de restauratieladder ontwikkeld. Het geeft een voorkeursvolgorde aan voor het type ingreep. Deze volgorde kan een handvat bieden, niet alleen voor eigenaren en opdrachtgevers, maar ook voor de opdrachtnemers en overheden.

Belangrijk bij aanpassing of verandering zijn de volgende punten:

- beperk de ingreep tot 'zo veel als nodig' en 'zo weinig als mogelijk';
- voer de ingreep degelijk uit, om de volgende ingreep zo lang mogelijk uit te kunnen stellen;
- de ingreep moet passend zijn binnen de gegeven situatie;
- vervang bij voorkeur met hetzelfde materiaal en/of dezelfde techniek.

- De eerste trede van de Restauratieladder is ***Conserveren/onderhouden*** en gaat om het in conditie houden van de aanwezige groenaanleg, dus om al het regelmatige onderhoud.
- Trede twee betreft ***Repareren***, waarbij plaatselijk herstelwerkzaamheden worden uitgevoerd en daarbij zo min mogelijk materiaal wordt vervangen, zoals het herstellen van een verharding met hergebruik van hetzelfde materiaal.
- Echte ***Vernieuwing*** is de derde trede. Het kan gaan om:
  - *Kopiëren (stap 3a):* vernieuwen waarbij de oorspronkelijke vorm en uitvoering ongewijzigd is en gelijksoortig materiaal is gebruikt. Bijvoorbeeld het opnieuw aanleggen van een tuin of gedeelte volgens het oorspronkelijke beplantingsplan.
  - *Imiteren (stap 3b):* vernieuwen waarbij wel modernere materialen worden gebruikt of technieken worden toegepast, maar het eindbeeld nagenoeg ongewijzigd is. Voorbeeld: het vervangen van beplanting door een ziekteresistente soort met ongeveer dezelfde verschijningsvorm.
  - *Verbeteren (stap 3c):* vernieuwen of wijzigen van een tuin of tuindeel als het gebruikersdoel daar om vraagt en de waardenstelling de wijzigingen toelaat. Voorbeeld: het vervangen van gestoken graskanten door staalstrips vanwege slijtage.

Restauratieladder
1. Conserveren/ onderhouden
2. Repareren
3. Vernieuwen
3a Kopiëren
3b Imiteren
3c Verbeteren

Subsidies

Voor instandhouding, onderhoud en herstel van groen erfgoed zijn er verschillende subsidiemogelijkheden.

Sim-subsidie

Om groene rijksmonumenten in stand te houden komen onderzoek en onderhoudswerkzaamheden in aanmerking voor subsidie op grond van de Subsidieregeling Instandhouding Monumenten (Sim). Dit is de onderhoudsregeling die valt onder het Besluit rijkssubsidiëring instandhouding monumenten 2013 (Brim 2013).
Professionele Organisaties voor Monumentenbehoud (POM) en decentrale overheden zoals gemeentes komen ook in aanmerking voor instandhoudingssubsidie voor groene monumenten die zij in bezit hebben.

Restauratiesubsidie

Restauratiesubsidies lopen via de provincie, die sinds 2012 verantwoordelijk is voor de subsidiëring van restauraties van rijksmonumenten.

SNL

Ligt de groenaanleg in het buitengebied dan is er wellicht een bijdrage vanuit de Subsidieverordening Natuur- en landschapsbeheer. Deze subsidie is niet gericht op erfgoed, maar vooral op natuurwaarden en soms cultuurlandschap. Instandhouding van landschapselementen als boomgaarden of singels kunnen zowel natuur- als erfgoedwaarden bevorderen. De voorwaarden en natuurbeheerplannen zijn bij elke provincie verschillend.

Lees meer hierover op www.groenerfgoedzorg.nl/subsidies

Deze bloemenwaaier vraagt intensief onderhoud. Subsidies helpen om dit mogelijk te maken

Beschadigde waterkanten van monumentale waterpartijen

Oevers van vijvers, grachten en sloten kalven af waardoor de historische belijning niet meer zichtbaar is en deze beeldbepalende parkstructuur verdwijnt.

Oorzaak

- De oeverzone is niet op de juiste wijze gemaaid.
- Ingezaaide bomen en heesters in de oeverzone worden niet verwijderd.
- Erosieplekken en beschoeiingen in de oeverzone worden niet tijdig hersteld.
- Dieren zoals muskusratten en eenden zorgen voor gaten en erosie in de oever.
- Wisselende waterstanden, bij laag water is de oever onbeschermd.

Aanpak

Onderzoek doen is de eerste stap naar herstel. Wat is de oorzaak van de schade en hoe loopt de oorspronkelijke belijning, hellinghoek en oeveropbouw? Vaak is bij eerder herstel niet de juiste historische belijning gevolgd. Ook zijn beschoeiingen bij herstel vaak hoger geplaatst dan de oorspronkelijke oeverbescherming en zijn er verkeerde materialen gebruikt. Niet overal heeft een beschoeiing gezeten. Oeverzones en walkanten kunnen oorspronkelijk ook verstevigd zijn met klei, zoden, stenig materiaal of wilgentenen.

- Herstel van de oorspronkelijke situatie, belijning, hoogte en materiaalgebruik heeft meestal de voorkeur.
- Herstel van natuurlijke opbouw van de walkant met klei of zoden, en begroeid met gras en oeverplanten is mogelijk. Hierbij zorgen de wortels voor stevigheid.
- Gebruik van moderne beschoeiingsmaterialen is mogelijk mits het beeld hierdoor niet verandert.
- Plaats beschoeiing niet te hoog, plaatsing onder water of tot op de waterlijn voldoet prima.
- Controleer oeverzones en pleeg regelmatig onderhoud en herstel. Dit bespaart grotere en duurdere ingrepen.

Zie ook

URL 6010: Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken, hoofdstuk 4.1.5.
www.groenerfgoedzorg.nl/richtlijnen/richtlijnen-groen-erfgoed

Uitspoeling in de oeverzone door een kapotte beschoeiing leidt tot extra herstelkosten

Schade door baggeren

Het schonen van sloten en baggerwerkzaamheden vraagt om een zorgvuldige en deskundige uitvoering. Belangrijk is om de juiste voorzorgsmaatregelen te nemen en niet te werken met te zwaar materieel en onder natte omstandigheden.

Oorzaak

- Kapotgereden aan- en afvoerroutes over paden, gazons en oevers, de ondergrond is sterk verdicht.
- Boom- en heestervegetaties worden beschadigd.
- Uitgebaggerd boomblad en slib blijft onverwerkt op de berm of oever liggen waardoor oeverzones verruigen en kwetsbare onderbegroeiing zoals stinzenplanten verdwijnt.
- Door ophoging verandert ook het profiel van de oevers.

Aanpak

Maak een plan van aanpak waarin staat omschreven hoe de werkzaamheden worden uitgevoerd, met een onderbouwing van het in te zetten materieel. Voor het uitvoeren van werkzaamheden in groen erfgoed worden hierin aanvullende eisen gesteld aan de wijze van uitvoering en de te nemen voorzorgsmaatregelen om beschadigingen aan de historische structuren te voorkomen.

- Gebruik materieel dat de minste schade aan de aanleg oplevert en gebruik voldoende rijplaten.
- Voorkom overbodige snoei: beheerder en eigenaar bepalen vooraf gezamenlijk welke beplanting eventueel gesnoeid mag worden.
- Voer slootmaaisel, bladrestanten en baggerslib in principe altijd af. In sommige gevallen kan een dunne laag schoon baggerslib nuttig zijn als bemesting voor stinzenplanten maar wees hiermee terughoudend.
- Zorg voor een deskundige begeleiding van de werkzaamheden.

Zie ook

URL 6010: Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken, hoofdstuk 4.1.
www.groenerfgoedzorg.nl/richtlijnen/richtlijnen-groen-erfgoed

Baggerwerkzaamheden in groen erfgoed moeten worden uitgevoerd op basis van een uitvoeringsplan conform BRL-SIKB 7000 - protocol 7003.
Lees hierover meer op: www.sikb.nl/bodembeheer/richtlijnen/brl-7000

Uitgebaggerd boomblad blijft onverwerkt op de oever liggen. Dit is slecht voor de bomen en verandert het historisch profiel

Verdroging in groen erfgoed

In een historisch park is een stabiel waterpeil belangrijk voor de instandhouding van het park. In natuurgebieden is dit vaak anders, waar schommelingen juist voor gewenste dynamiek zorgen. Bij verdroging hebben waterpartijen te weinig water en kunnen niet doorstromen. Hierdoor kan er algengroei en kroosvorming optreden en het spiegelend wateroppervlak - belangrijk voor de belevingswaarde van groen erfgoed - gaat verloren. Ook kan er versnelde verlanding van waterpartijen en extra slijtage aan de oeverzones optreden.
Schade aan bomen en beplanting is een ander gevolg van verdroging. Met name oude monumentale bomen zijn zeer gevoelig voor grote schommelingen van de grondwaterspiegel. Daarnaast is schade aan funderingen van gebouwde elementen mogelijk.

Oorzaak

Oorzaken voor verdroging kunnen binnen of buiten het groen erfgoedobject liggen.

- Onvoldoende onderhoud van aanvoersloten en duikers die dicht slibben of dicht groeien met planten.
- Structurele peilverlaging door waterschappen van het grond- en oppervlaktewater voor landbouw of grondwaterwinning.
- Verlegging van aanvoersloten en versnelde afwatering.
- Periodieke verlaging van de waterstand door drogere zomers door klimaatverandering.

Aanpak

Een stabiel peilbeheer met een gecontroleerde aanvoer en lichte doorstroming van water van een goede kwaliteit is belangrijk voor de instandhouding van het beeld, de beplanting en de belevingswaarde. De noodzakelijke eerste stap is onderzoek naar historische en huidige hydrologie, de wateraanvoer en de waterkwaliteit.

- Maak duidelijke afspraken met het waterschap over het peilbeheer in de omliggende bufferzone.
- Een eigen peilbeheer met stuwtjes en gemaaltjes biedt de mogelijkheid om water vast te houden binnen het park om droge perioden te overbruggen en extra water aan te voeren om het peil op hoogte te houden.
- Voer goed onderhoud uit aan aanvoersloten en duikers.

Zie ook

URL 6010: Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken, hoofdstuk 4.
www.groenerfgoedzorg.nl/richtlijnen

Een stabiel waterpeil is belangrijk voor historische tuinen en parken

Vernatting in groen erfgoed

Net als bij verdroging is bij vernatting, naast een goede waterkwaliteit, ook een stabiel peilbeheer belangrijk. Stijging van het peil van het grondwaterstand en het oppervlaktewater veroorzaakt schade aan oeverzones van waterpartijen en vijverranden. Monumentale bomen kunnen afsterven en in plantvakken die te lang nat blijven ontstaat schade aan de wortelzone van heesters. Ook gazons die door slechte waterafvoer en drainage te lang nat blijven kunnen beschadigd raken. Onderhoud en maaien van natte gazons geeft extra kans op insporing.

Oorzaak

Oorzaken voor vernatting kunnen binnen of buiten het groen erfgoedobject liggen.

- Onvoldoende beheer van vijvers en afvoersloten leidt tot verminderde afvoer van water en stijging van de grondwaterstand.
- Peilverhoging in omliggende terreinen ten behoeve van natuurontwikkeling, waterbuffering of piek afvoer van landbouwgebieden naar een erfgoedzone kan leiden tot een te hoog grondwaterpeil in een historisch park.
- Bodemdaling in gebieden met een inklinkende veenlaag in de ondergrond.

Aanpak

Een goede inventarisatie van de vroegere en huidige bodemopbouw en hydrologische structuur en processen is van groot belang om een goede keuze te kunnen maken voor maatregelen om vernatting tegen te gaan en om een stabiel peilbeheer te verkrijgen. Het proces van bodemdaling is alleen te voorkomen door de grondwaterstand op voldoende hoog niveau te houden.

- Maak goede afspraken met een waterschap over het peilbeheer in de omliggende bufferzone en afvoer van overtollig water.
- Zorg voor goed onderhoud aan de watergangen en afvoersloten.

Zie ook

URL 6010: Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken, hoofdstuk 4. www.groenerfgoedzorg.nl/richtlijnen

Slechte waterafvoer kan schade aan gazons en paden veroorzaken

Onkruid op historische paden en terrassen

Onkruid op verharde en halfverharde paden en terrassen geeft een onverzorgd beeld dat niet past bij het streefbeeld en beleving op veel plaatsen in historische tuinen en parken.

Oorzaak

- Inzaai en ingroei van zaad- en wortelonkruiden.
- Niet frequent genoeg uitvoeren van onderhoud.
- Niet frequent opruimen van afgevallen blad. Door betreding en verkeer wordt blad verpulverd en in de halfverharding gereden. Dit vormt een goede voedingsbodem voor de groei van onkruid.

Aanpak

Vanuit duurzaamheid is chemische onkruidbestrijding op (half) verhardingen niet meer toegestaan en ongewenst. Niet alle alternatieven voor onkruidbestrijding zijn effectief genoeg en geschikt voor historische verhardingen. Door borstelen kan er schade ontstaan aan oude verhardingsmaterialen. De meest toegepaste en voor historische verhardingsmaterialen veiligste methode is thermische bestrijding met heet water of branden met een infrarood onkruidbrander. Voor het beste resultaat, en om schade aan andere beplanting en elementen te voorkomen, wordt thermische bestrijding door deskundigen uitgevoerd.

- Thermische bestrijding kan worden uitgevoerd met heet water of branden met een infrarood onkruidbrander op het juiste moment en in de juiste frequentie.
- Schoffelen en harken op halfverharding voorkomt onkruidgroei. Een toplaag van grind of split kan los gehouden worden door te slepen met matten of licht te eggen/harken.
- Voorkom inspoeling van organisch materiaal in (half)verharding. Bijtijds en frequent genoeg bladruimen, vegen, afruimen en afblazen helpt hierbij.
- Maak gebruik van gunstige weersomstandigheden (droog weer).

Zie ook

URL 6010: Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken, hoofdstuk 4.2. www.groenerfgoedzorg.nl/richtlijnen

Een onverzorgd beeld door onkruid op historische paden en terrassen

Beschadiging aan historische paden en wegen

Veel paden en wegen in historische parken zijn aangelegd in een periode dat het gebruik nog niet zo intensief was. Het huidige intensieve gebruik veroorzaakt schade zoals verzakte verharding, kapotgereden padranden, graskanten en bermen, afgesneden hoeken en slechte afwatering. Het beeld van veel historische parken gaat op gewone parken lijken. Wegen worden geasfalteerd, met grasbetonblokken worden parkeerproblemen opgelost en oorspronkelijk oude verhardingsmaterialen, zo bepalend voor het historisch beeld verdwijnen.

Oorzaak

- Intensief gebruik, meer verkeer en zwaardere en bredere voertuigen.
- Slechte routing.
- Ongewenst parkeren in bermen.
- Schade door graafwerkzaamheden en het leggen van kabels en leidingen.

Aanpak om schade te voorkomen

Onderzoek wat de wegen- en padenstructuur van het park aan gebruiksdruk kan hebben. Welke oorspronkelijke verharding is er nog aanwezig, hoe is die aangelegd? Hoeveel parkeerplaatsen zijn er nodig en waar? Zijn er alternatieven voor een goede bereikbaarheid?

- Zorg voor een goede routing, parkeerplaatsen worden goed inpassen of buiten het park aangelegd.
- Er kunnen beperkende maatregelen worden aangebracht zoals parkeerpaaltjes, boomstammen, grote keien. Wees hiermee terughoudend, meestal verstoort dit het historische parkbeeld.
- Maak duidelijke afspraken wat betreft gebruik en toegestane voertuigen en werkverkeer.
- Regelmatig onderhoud voorkomt verdere schade.

Aanpak bij vernieuwen

- Onderzoek welke verhardingsmaterialen passend zijn bij het beeld en historische context en bij de beoogde verkeersbelasting.
- Kies de juiste verwerkingstechniek.
- Kies de juiste kantopsluiting, passend bij de historische context. Door de toegenomen gebruiksintensiteit wordt vaak gekozen voor stalen opsluitingen. Indien vakkundig, op de juiste hoogte en in de juiste belijning aangebracht kan dit een mooi beeld opleveren. Maar ook strak gestoken graskanten of bemoste schrale padranden horen thuis in historische tuinen.

Zie ook

URL 6010: Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken, hoofdstuk 4.2.
www.groenerfgoedzorg.nl/richtlijnen

Ondeskundig herstel van historische verharding leidt tot verlies van beeldkwaliteit

Vervallen historische bouwkundige elementen

Beschadigde of vervallen hekwerken, poorten, muurtjes, trapjes, pergola's en andere kleinere bouwkundige elementen met een historische oorsprong zijn regelmatig in parken aan te treffen. Hoewel ze belangrijk zijn voor de parkinrichting en het beeld, vallen ze vaak tussen wal en schip bij herstel en onderhoud. Ze horen niet direct bij de gebouwen, maar vallen ook niet onder de groenvoorziening.

Oorzaak

- Achterstallig onderhoud.
- Bij onderhoud en restauratie zijn verkeerde materialen gebruikt of verkeerde technieken toegepast.
- Schade door vandalisme.

Aanpak

Inventariseer de aanwezige tuinelementen, haal er indien nodig een deskundige bij om ouderdom, herkomst en materiaaltoepassing te bepalen. Onderzoek de historische kwaliteit en betekenis voor het park, vaak zijn ze zeer bepalend voor de historische gelaagdheid en daardoor ook waardevol.

- Onderzoek de oorzaak van het verval en ontwikkel een visie voor de toekomst.
- Stel een goed herstel- en beheerplan op.
- Voer regelmatig en op een deskundige wijze onderhoud uit.
- Houd rekening met de eisen die gesteld worden aan bijvoorbeeld historisch metselwerk en steenhouwwerk en schilderwerk.

Zie ook

- URL 6010: Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken, hoofdstuk 4.3.
- URL 4003: Historisch metselwerk.
- URL 4006: Historisch voegwerk.
- URL 4009: Historisch schilderwerk.
- URL 4007: Steenhouwwerk.
- URL 4012: Historisch metaal.
- www.groenerfgoedzorg.nl/richtlijnen

Beschadiging aan historische tuinelementen door ondeskundig onderhoud

Monumentale laanbomen in slechte conditie

Monumentale laanbomen kunnen in conditie achteruitgaan doordat de groeiplaatsomstandigheden niet optimaal zijn. Denk hierbij aan verdichting van bodemstructuur, gebrek aan voedingsstoffen en beschadiging van stam en wortels.

Oorzaak

- Te zwaar en te veel verkeer wat langs en tussen bomen rijdt, verdicht de bodemstructuur waardoor de wortels niet meer optimaal functioneren.
- Met vervanging en leggen van kabels en leidingen worden de geulen vaak vlak langs bomen gegraven.
- Het weghalen van gevallen blad en frequent kort maaien van de kruidlaag onder de boomspiegel veroorzaakt voedselgebrek, verdroging en vermindering van bodemleven.
- Bosvakken, vaak doorgegroeid hakhout, naast de laan kunnen licht- en voedselconcurrentie veroorzaken.
- Bij verlies van lage buitentakken of uitval van enkele bomen kunnen oude beuken in lanen last krijgen van zonnebrand.

Aanpak

Raadpleeg een specialist boomverzorging voor onderzoek naar de groeiplaatscondities. Deze kan adviseren over bodemverbetering, beluchting, aanbrengen van organisch materiaal en bemesting.

- Verminder de verkeers- en parkeerdruk door het nemen van maatregelen zoals het versmallen van de rijweg in plaats van verbreden.
- Maak goede afspraken met aannemers. Leg kabels in het midden van de weg en niet in de berm.
- Het aanbrengen of in stand houden van een kruidlaag onder bomen vangt afgevallen blad in en stimuleert het bodemleven. Houd hierbij rekening met al aanwezige zeldzame paddenstoelen en stinzenplanten.
- Te hoog opgegroeide bomen in aanliggende bosvakken worden verwijderd, teruggezet of gesnoeid. Bij beukenlanen oppassen met zonnebrand.
- Deskundig onderhoud met geschikt materieel is belangrijk.

Zie ook

URL 6010: Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken, hoofdstuk 5.1.1. www.groenerfgoedzorg.nl/richtlijnen

Monumentale laanbomen gaan in conditie achteruit door verdichting van de bodemstructuur

Uitval van monumentale beeldbepalende bomen

Oude bomen vertegenwoordigen een grote cultuurhistorische en ecologische waarde. Hoe ouder, hoe voorzichtiger we moeten omgegaan met kap. Als bomen niet ziek zijn en geen gevaar opleveren kan kap vaak nog lang uitgesteld worden. In historische parken hoef je geen haast te hebben.
Vervanging van laanbomen, boomgroepen en solitaire bomen vraagt om zorgvuldige beslissingen en maatwerk. Wanneer is het tijd voor kap, kappen we rigoureus of gefaseerd en welke soort kiezen we als vervanger? Ook ontstaat er snel maatschappelijke onrust bij kap van oude bomen. Goede voorlichting helpt dit te voorkomen.

Oorzaak

- Sterfte door ouderdom of door ziektes zoals essentaksterfte en de kastanje-bloedingsziekte.
- Slechte groeiplaatscondities, bodemverdichting, voedselgebrek, vermindering van bodemleven en verdroging.
- Bezorgdheid over eventuele aansprakelijkheid bij takbreuk leidt soms tot vroegtijdige kap, terwijl dat voor het behoud van veiligheid nog niet nodig is.

Aanpak

Stel een goede visie op voor toekomstige vervanging van monumentale bomen in het park. Onderzoek welke oorspronkelijke soorten of rassen er staan en welke functie en plantverband de bomen hebben. Is bij vervanging van een boomgroep of laan een gefaseerde aanpak mogelijk of is vervangen in één keer de beste optie?

- Bij vervanging kiezen we in principe voor herplant van de oorspronkelijke soort. Oude (linde)bomen zijn dragers van waardevol genetisch materiaal. Vaak kan er nieuw plantmateriaal opgekweekt worden uit zaad of stek van de oorspronkelijke boom.
- Kies bij sterfte door ziekte voor een minder gevoelige soort of ras die het beste past bij het historisch beeld en de stijlperiode.
- Herplant vindt plaats op de oorspronkelijke plaats en plantafstand. Zorg voor goede groeiplaatsomstandigheden, bodemverbetering en voldoende licht en wortelruimte.
- Goed onderhoud van monumentale bomen verlengt meestal de levensduur.

Zie ook

URL 6010: Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken, hoofdstuk 5.1.
www.groenerfgoedzorg.nl/richtlijnen

Oude lindebomen zijn dragers van waardevol genetisch materiaal en daarom het behouden waard

Verdwenen zichtlijnen in groen erfgoed

Zichtlijnen zijn in veel historische parken medebepalend voor de beleving van de aanleg. Door uitgroei, spontane vestiging van bomen en struiken en door ondeskundig beheer verdwijnen of vervagen deze belangrijke componenten van de tuinarchitectuur. Dit is meestal een geleidelijk proces wat daardoor vaak niet wordt opgemerkt.
Door het verdwijnen van zichtlijnen wordt de beleving van het park minder. Ook grotere open ruimtes zoals gazons, weides en randen rond waterpartijen groeien langzaam maar zeker dicht door steeds verder uitdijende boom- en heesterbeplanting.

Oorzaak

- Gebrek aan kennis van historische parkaanleg en de daarbij behorende zichtlijnen.
- Achterstallig onderhoud, uitgroei van heesters en bomen.

Aanpak

Tuinhistorisch onderzoek geeft inzicht in de structuur van de aanleg en de aanwezige zichtlijnen in de verschillende perioden van de aanleg. De in kaart gebrachte zichtlijnen en open ruimtes worden vastgelegd in het beheerplan zodat er beheermaatregelen aan gekoppeld kunnen worden.
Soms worden zichtlijnen niet meer als wenselijk ervaren, een nieuwe wijk buiten het park blokkeert het zicht op de oude torenspits. In zo'n geval kan een lagere beplanting het uitzicht op de huizen wegnemen terwijl de kerktoren nog wel zichtbaar is en de gewenste dieptewerking aanwezig blijft.

- Pleeg regelmatig onderhoud waarbij heestergroepen en bosranden worden teruggezet.
- Maak voldoende ruimte voor langdurig herstel van de zichtlijn.
- Bewaak bij planologische ontwikkelingen belangrijke historische zichtlijnen. Het verdwijnen van voor de monumentale waarde van het park belangrijke zichtlijnen kan een goede reden zijn om ongewenste planologische ontwikkelingen in de omgeving tegen te houden.

Zie ook

URL 6010: Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken, hoofdstuk 5.2. www.groenerfgoedzorg.nl/richtlijnen

Zichtlijnen zijn een belangrijk historisch element van een park en dragen bij aan de belevingswaarde

Historische parken en sociale veiligheid

Historische parken, vooral in drukke steden vervullen een belangrijke rol als groene oase en fijne wandel- en recreatieplek voor veel mensen. Een afwisseling van open en dichter groeiende heesters begeleiden de wandelpaden. Ze geven variatie aan beleving, zorgen voor zichtlijnen en zijn belangrijk voor vogels en insecten. Vaak zijn heestergroepen door achterstallig onderhoud uitgegroeid en verwilderd en leveren daardoor ongewenste situaties en negatieve reacties op. De wens voor meer sociale veiligheid, al dan niet in combinatie met bezuinigingen op onderhoud, leidt tot verwijdering van heestergroepen en onnodig hoog opgekroonde bomen. De parken worden kaal en saai en de oorspronkelijke kwaliteit van de aanleg, ooit zorgvuldig vormgegeven door tuinarchitecten, gaat achteruit.

Oorzaak

- Gebrek aan kennis van de parkaanleg en de daartoe behorende boom- en heesterstructuren.
- Achterstallig onderhoud.
- Heestergroepen en bosjes langs paden en gazons worden verwijderd om meer doorzicht te verkrijgen.

Aanpak

Bij aanpassing in het kader van sociale veiligheid is tuinhistorisch onderzoek een belangrijke eerste stap. Wat is de samenstelling van de heesterbegroeiing en hoe belangrijk is deze voor de parkstructuur? Stel aan de hand van het onderzoek een beheervisie vast en stem daarop het beheer af.

- Inventariseer waar onveilig gevoel wordt ervaren.
- Raadpleeg een specialist in historische beplanting.
- Niet alle uitgegroeide bosjes hoeven te worden gehandhaafd, de oorspronkelijke structuur met de juiste soorten levert vaak al voldoende doorzichten en een gewenster beeld op.
- Zoek bij vervanging het juiste, bij het historisch beeld passende sortiment. Denk aan het gebruik van historische soorten. Hierbij kan, waar gewenst, ook gekozen worden voor wat meer transparante soorten.
- Pleeg regelmatig onderhoud.

Zie ook

URL 6010: Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken, hoofdstuk 5.2.
www.groenerfgoedzorg.nl/richtlijnen

Kiezen tussen veiligheid en cultuurhistorie kan leiden tot verwijderen van historische heestergroepen voor meer doorzicht

Historische sierheesterborders in de verdrukking

Bij de aanleg van veel historische parken werden bloeiende sierheesters toegepast in borders en jonge parkbosaanleg. Na vele decennia zijn bomen en bosranden zo uitgegroeid dat er nog maar weinig ruimte over is voor deze kleurige begroeiing. Alleen sterke soorten als sneeuwbes, prachtframboos en rododendron blijven over. De ooit zorgvuldig geplande variatie en belevingswaarde in het park loopt hierdoor terug.

Oorzaak

- Het uitgroeien van grote bomen beperken de groeiplaatscondities voor sierheesters.
- Achterstallig onderhoud waardoor sommige heesters te sterk zijn uitgegroeid, ten koste van andere soorten.
- Bezuinigingen op onderhoud en beeldkwaliteit, hierdoor worden beplantingen vereenvoudigd of vervangen door goedkoper te onderhouden sortiment.
- Gebrek aan vakkennis voor onderhoud sierheesters.

Aanpak

Onderzoek de oorspronkelijk aanwezige beplanting, wellicht zijn er nog oude plantlijsten, aantekeningen van de ontwerper of oude foto's en ansichtkaarten. Inventariseer de aanwezige beplanting. Mogelijk staan er nog exemplaren of nazaten van de oorspronkelijke heesters of vaste planten in het park en geven deze een indicatie hoe de vroegere beplantingscompositie eruit heeft gezien. Oude kwekerscatalogi geven een goed beeld van wat er in een bepaalde stijlperiode gebruikt werd.

- Leg in de beheervisie vast waar en wanneer er kansen zijn om beplanting te herstellen en wat daarvoor de basisvoorwaarden zijn.
- Bij uitval van grote bomen en heesters en bij renovatie komen er vaak weer mogelijkheden voor herstel van de sierheesterbeplanting.
- Heesterbeplanting kan soms vervangen worden door meer schaduwminnende soorten, passend bij de historische context.
- Maak gebruik van de kennis en ervaring van vakspecialisten, goed en deskundig onderhouden beplantingen gaan veel langer mee.

Zie ook

URL 6010: Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken, hoofdstuk 5.2 en 5.5.
www.groenerfgoedzorg.nl/richtlijnen

Bloeiende historische sierheesters geven kleur aan sierborders en parkbosranden

De buxushaag is ziek!

Buxus is een belangrijke en bijna onmisbare heester voor hagen en vormsnoei. De laatste jaren worden buxusstruiken onherstelbaar beschadigd door vraat van de buxusmot en schimmelziektes.

Oorzaak

De buxusmot komt oorspronkelijk uit Azië en breidt in Nederland sterk uit. De rups vreet in snel tempo hele struiken kaal. Buxusmot heeft nog weinig natuurlijke vijanden waardoor een aantasting veel schade veroorzaakt. Uiteindelijk zullen er vanzelf natuurlijke vijanden komen die regulerend optreden. Vogels zoals mezen en kauwen hebben inmiddels ontdekt dat de rups goed te eten is. Gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen is ongewenst en doodt ook andere nuttige insecten.
Ook twee schimmelziektes veroorzaken veel schade. Buxus is vooral gevoelig voor schimmel bij vochtig weer en als de struik niet goed droogt. Dicht gesnoeide buxus wordt daarom eerder aangetast dan los groeiende struiken.

Aanpak

Buxusmot

- Feromoonvallen voor de buxusmot vangen mannelijke motten. Hiermee is de plaag te monitoren en worden er minder bevruchte eitjes afgezet.
- Er zijn selectieve biologische bestrijdingsmiddelen te gebruiken.
- Hang vogelnestkasten op.
- Plant niet meteen nieuwe buxus na het rooien van dode struiken, de mot is nog aanwezig.
- Vervang buxus door andere soorten zoals Ilex, Lonicera, azalea's of taxus. Baseer je keuze op het gewenste historische beeld en de groeiomstandigheden.

Buxusschimmels

- Geef water met een druppelsysteem in plaats van sproeien, zo blijft de struik droog.
- Reinig en ontsmet snoeigereedschap om de schimmel niet verder te verspreiden.
- Ruim snoeiafval en ingewaaid boomblad bij de stamvoet zorgvuldig op.
- Geef struikjes meer groeiruimte door minder dicht aan te planten. Grotere struiken hebben meer bladoppervlak en daardoor ook meer weerstand.
- Zorg voor een goede voedselrijke en doorlatende bodemstructuur.
- Er zijn geschikte bladmeststoffen en versterkingsmiddelen die helpen bij het beperken van de schimmelvorming.

Zie ook

URL 6010: Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken, hoofdstuk 5.3.
www.groenerfgoedzorg.nl/richtlijnen

Buxusmot heeft nog weinig natuurlijke vijanden waardoor een aantasting veel schade veroorzaakt

Verdwijnen van stinzenplanten

Stinzenplanten geven in het voorjaar kleur en fleur aan veel historische parken en parkbossen. Bezoekers waarderen deze vroege lentebloei en menig park organiseert drukbezochte stinzendagen. Stinzenplanten vragen voldoende licht, een voedselrijke, luchtige, bodem met een actief bodemleven en voldoende vocht. Zonder juist onderhoud loopt de bloei terug en kunnen oude populaties zelfs geheel verdwijnen.

Oorzaak

- Ondeskundig of onvoldoende beheer waardoor parkbos dichtgroeit of verruiging optreedt.
- Verkeerd maaibeheer waarbij loof en zaden worden weggemaaid.
- Gebrek aan voeding en vocht.
- Verstoring en betreding door recreatiedruk of machines wat de bodemstructuur verdicht.

Aanpak

Gericht onderzoek naar aanwezige populaties is de eerste stap, niet alle soorten stinzenplanten komen op elke locatie voor. Stel een beheerplan op voor meerjarig beheer, stinzenplanten hebben baat bij continuïteit. Juist onderhoud kan oude populaties weer revitaliseren.

- Geef stinzenplanten de tijd om zaad te vormen en af te sterven.
- Maai desgewenst voor een verzorgd beeld een smalle strook langs de paden zodat het wilde loof minder opvalt.
- Zorg voor voldoende lichtinval door regelmatige bosdunning en verwijderen van opgeschoten heesters en bomen.
- Bemest waar nodig met compost of bladaarde, organische mest en kalk.
- Blaas geen afvallend herfstblad over stinzenplanten heen, de laag blad wordt dan te hoog.
- Voorkom betreding en bodemverdichting, denk aan een zorgvuldige omgang met machines.
- Maak gebruik van eigen of regionaal uitgangsmateriaal bij (her)introductie van beplanting.
- Plant of zaai in op de juiste plekken in de historische context en bij de juiste standplaatscondities.
- Documenteer de aangeplante soorten met plaats, aantal en herkomst van het plantmateriaal.

Zie ook

URL 6010: Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken hoofdstuk 5.7.
www.groenerfgoedzorg.nl/richtlijnen/

Voorkom betreding van groeiplaatsen van stinzenplanten

Schade door evenementen

Historische buitenplaatsen en parken zijn sfeervolle plekken voor het organiseren van gardenfairs, streekmarkten, concerten en festivals. Deze activiteiten leggen een zware druk op het groen. Bezoekers lopen vaak buiten de paden en door beplanting heen. Ook bij slechte weersomstandigheden gaan de meeste evenementen door. Dit levert extra schade aan gazons, paden en beplanting op.

Oorzaak

- Schade door logistiek verkeer bij op- en afbouw en bij parkeren.
- Verdichting van gazons en schade aan paden en padranden.
- Schade aan gazons door langdurige afdekking met podia en tenten.
- Onherstelbare beschadiging aan bomen, boomwortels en bodemstructuur.

Aanpak

Bereid een evenement met alle betrokken partijen ruim van tevoren voor. Maak gebruik van een goed evenementendraaiboek met mobiliteitsplan, groenbeschermingsplan en afvalplan en maak deze op maat voor de betreffende locatie. Leg afspraken tussen groenbeheerder en organisator vast. Doe een voor- en naschouw. Eenmaal ontstane schade is vaak moeilijk te herstellen en vooral bij monumentale bomen pas na jaren zichtbaar.

- Zorg voor voldoende parkeerruimte buiten het groen erfgoed, zoals op een naastgelegen weiland.
- Maai gazons enkele keren extra van tevoren, zodat er een korte sterke grasmat ligt.
- Maak gebruik van rolmatten, rijplaten en loopplanken.
- Sta geen containers en vervuilende aggregaten toe in de nabijheid van monumentale bomen.
- Stel eisen aan bandenspanning en breedte van de banden van aan- en afvoerverkeer.
- Communiceer naar bezoekers over de kwetsbaarheid van het groen.
- Zorg direct na een evenement voor herstel zoals beluchten, dressen en bijzaaien van een grasmat.
- Neem de kosten voor voorbereiding en voor herstel mee in de organisatiekosten van het evenement.

Zie ook

URL 6010: Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken hoofdstuk 5.8.
www.groenerfgoedzorg.nl/richtlijnen/

Schade bij evenementen wordt beperkt door een goede plaatsing van de kramen en bescherming van het gras

Stichting ERM:

Samen*werken* aan restauratiekwaliteit

ERM is opgericht om de kwaliteit van het onderhouden en restaureren van monumenten te bevorderen. Daartoe werken opdrachtgevers, overheden en betrokken specialisten en bedrijven samen in de ERM. Samen stellen zij kwaliteitsrichtlijnen op voor de uitvoering van onderhoud- en restauratiewerk aan monumenten. De richtlijnen bieden alle betrokkenen houvast. Ze verbeteren de uitvoeringsefficiëntie - ook voor wat betreft kosten - en maken het mogelijk om ons gebouwde en groene erfgoed de juiste en passende zorg te bieden.

ERM staat voor *Restauratiekwaliteit* door:

- Duidelijkheid door het vastleggen van kwaliteitseisen.
- Vakmanschap en ervaring.
- Samenwerking tussen opdrachtgever, opdrachtnemer en overheid.
- Uitwisselen van kennis en ervaringen, gericht op kwaliteitsbevordering.

ERM ontwikkelt en beheert deze kwaliteitsrichtlijnen en ziet toe op de onderlinge samenhang en inhoud en de uitvoering ervan door certificerende instellingen. Alleen bedrijven met een certificaat op grond van een kwaliteitsrichtlijn - die door het Centraal College van Deskundigen Restauratiekwaliteit van de ERM is goedgekeurd - mogen het logo Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg voeren.

Voor meer informatie, de richtlijnen en een overzicht van erkende bedrijven: www.stichtingERM.nl

